

BEGONA O‘TLAR VA ULARGA QARSHI KURASH, TUPROQ MUHITINING  
AHAMIYATI

Mirzahamdamova Shohsanam Komiljon qizi

Axmadova Aziza Jahongir qizi

Po‘latova Sevinch Vahobjon qizi

**Annotatsiya:** Begona o‘tlarga qarshi samarali kurashish uchun ularning tarqalishini oldini olish tadbirlarini agrotexnik tadbirlar bilan birgalikda olib borish zarur. Agrotexnika tadbirlarini amalga oshirish muddati va qo‘yilgan vazifalarga ko‘ra kuzgi shudgorlash, yerga ekin ekishdan oldingi, ekin ekilganidan keyingi va qator oralariga ishlov berishdagi tadbirlarga bo‘linadi. Kuzgi shudgorni sifatli qilib ikki yarus pluglar bilan o‘tkazish begona o‘tlar sonini keskin kamaytiradi. Chimqirrali plug bilan tuproq yuzasiga to‘kilgan begona o‘t urug‘lari 30-35 sm chuqurlikka ko‘milsa, ma‘lum miqdorda unuvchanligini yo‘qotadi.

**Kalit so‘zlar:** begona o‘tlar, tarqalishi, tuproq, qarshi kurash, shudgorlash, karantin tadbirlar.

**Аннотация:** Для эффективной борьбы с сорняками необходимо проводить мероприятия по предупреждению их распространения совместно с агротехническими мероприятиями.

По периоду выполнения агротехнических мероприятий задача зяблевая вспашка подразделяется на мероприятия до посева, после посева и междурядья.

Качественная зяблевая вспашка двухъярусными плугами резко снижает количество сорняков. Семена сорняков, высыпанные на поверхность почвы плугом, теряют некоторое количество плодородия, если их заглубить на глубину 30-35 см.

**Ключевые слова:** сорняки, распространение, почва, борьба, обработка почвы, карантинные мероприятия.

**Abstract:** In order to effectively fight against weeds, it is necessary to carry out measures to prevent their spread together with agrotechnical measures. According to the period of implementation of agrotechnical activities and tasks, fall plowing is divided into activities before planting crops, after planting crops, and between rows. High-quality fall plowing with double-layer plows will dramatically reduce the number of weeds. Weed seeds, which are spilled on the surface of the soil with a plow, lose a certain amount of fertility if they are buried to a depth of 30-35 cm.

**Key words:** weeds, spread, soil, control, tillage, quarantine measures.

## KIRISH

Dalalarni begona o‘tlardan toza bo‘lishini ta‘minlashda ularni tarqalishini oldini olish tadbirlari muhim ahamiyatga ega. Ko‘pchilik begona o‘tlarning urug‘i ekin bilan birga yetiladi. Hosil yig‘ishtirib olinganda ular donga aralashib ketadi. Odatda bug‘doyga olabuta, ismaloq, beda urug‘iga zarpechak, sholiga kurmak aralashgan bo‘ladi. Urug‘likni tozalash ekinning sof bo‘lishiga imkon beradi. Begona o‘tlar urug‘i yetilmasdan ekinlar hosilini yig‘ib



olish urug'likning toza bo'lishini ta'minlaydi. Bedani 15-25% gullaganda o'rish begona o'tlar urug'i yetilishiga yo'l qo'ymaydi. Kanal, ariq, zovur yo'l yoqalarida o'sadigan begona o'tlarni urug'lamasdan yo'qotib turish suv orqali urug'lar tarqalishining oldini oladi. Begona o'tlar tarqalishini oldini olish uchun dalalarga yaxshi chirigan go'ng solish kerak. Chirimagan go'ngda esa begona o't urug'lari ko'p bo'ladi. Ekinlar ko'chat qalinligi siyrak bo'lsa begona o'tlar o'sishiga Imkoniyat yaratiladi. Shuning uchun ko'chat qalinligi normal bo'lishiga erishish lozim. Bir xil ekin surunkasiga ekilaversa, shu ekin agrotexnikasiga moslashgan begona o'tlar ko'payib ketadi. Buni oldini olish uchun agrotexnikasi bir-biridan keskin farq qiladigan ekinlar navbatlab ekish lozim.

Karantin tadbirlar. Begona o'tlarni tarqalishining oldini olish uchun ichki va tashqi karantin tadbirlari qo'llaniladi. Ichki karantin mamlakat ichidagi xavfli begona o'tlarni bir viloyatdan ikkinchi viloyatga o'tishini oldini oladi. Tashqi karantin esa chetlardan ashaddiy begona o'tlarni O'zbekistonga kirib kelishini oldini oladi. Ichki karantin begona o'tlarga yovvoyi gultojixo'roz, ajriq, g'umay, kakra, salomalaykum, achchiqmiya, oqmiya, kampirchopon, devkurmak, g'ovkurmak, zarpechak va boshqalar kiradi

Begona o'tlarga qarshi samarali kurashish uchun ularning tarqalishini oldini olish tadbirlarini agrotexnik tadbirlar bilan birgalikda olib borish zarur. Agrotexnika tadbirlarini amalga oshirish muddati va qo'yilgan vazifalarga ko'ra kuzgi shudgorlash, yerga ekin ekishdan oldingi, ekin ekilganidan keyingi va qator oralariga ishlov berishdagi tadbirlarga bo'linadi. Kuzgi shudgorni sifatli qilib ikki yarus pluglar bilan o'tkazish begona o'tlar sonini keskin kamaytiradi. Chimqirrali plug bilan tuproq yuzasiga to'kilgan begona o't urug'lari 30-35 sm chuqurlikka ko'milsa, ma'lum miqdorda unuvchanligini yo'qotadi. G'umay, ajiriq, qamish kabi ildizpoyali begona o'tlarni shudgorlashdan oldin ag'dargichi olingan plugda 18-22 sm chuqurlikda yumshatib, so'ngra chizel yordamida ildizpoyalarni tirmalab olish kerak. Har yil o'zgargan chuqurlikda haydash ham begona o'tlarni kamaytiradi. Agar yer birinchi yili 40 sm chuqurlikda, keyingi yillarda 25,30,35 va 40 sm chuqurlikda shudgorlansa begona o't urug'lari tushgan qatlam uch yilgacha yer betiga chiqmaydi va unuvchan urug'lar miqdori kamayadi. Begona o'tlarga qarshi maxsus choralarga biologik, olovli kurash, mulchalash kabi usullar kiradi. Almashlab ekish, ekinlarning ekish muddatlari, me'yorlari begona o'tlarning zararkunandalari va kasalliklaridan foydalanish biologik kurash usuliga kiradi. Agrotexnikasi turlicha bo'lgan ekinlarni navbatlab ekish begona o'tlarni keskin kamaytiradi. Masalan, bedadan keyin paxta ekilsa, begona o'tlar soni 40-50% kamayadi. Shung'iyaga qarshi fitomiza pashshasi qo'llanilganda uning urug'i 71% gacha kamayadi.

G'alla ekinlarida 2,4 -D ning aminli tuzlari yoki eferlari ishlatiladi. Solish me'yori 1-2 kg/ga, 300 l/ga suvda eritib, samolyotda 600 l/ga suvda eritib OVX - 28 purkagichida purkash mumkin. Shuningdek, hozirgi kunda bug'doyda granstar gerbitsidi ham qo'llaniladi. Shotida yalan (8-16lg/ga), propanid (16-30kg/ga), g'allada trillat (2-4 kg/ ga) gerbitsidlaridan foydalaniladi. Sabzida linuron (0,8-3,0 l/ga) kerosin (300-400 l/ga), piyozda ramrod (4,6-6,6 l/ga) kabi gerbitsidlar qo'llaniladi. Begona o'tlarga qarshi kurashda agrotexnik, biologik va kimyoviy kurash choralarni uyg'unlashgan holda olib borish kerak. Paxta hosildorligini oshirish va uning yalpi hosilini ko'paytirishga paxtachilikda kompleks



mexanizatsiyani va o'simliklarni himoya qilishda ximizatsiyani keng joriy qilish hamda dehqonchilik madaniyatini yuksaltirish tufayli erishildi. Shuningdek, respublika paxtakorlari keyingi 10 yil ichida asosiy paxta maydonlaridagi va dala atroflaridagi begona o'tlarni yo'qotish, begona o'tlar oqibatida ko'riladigan zararni kamaytirish, qo'l mehnatini kamaytirish, mashinalarning ish unumdorligini oshirish va mashina bilan terib olinadigan paxtaning sifatini yaxshilash maqsadida qo'llangan kompleks tadbirlar ham bu borada muhim rol o'ynaydi. Begona o'tlar paxta hosildorligini oshirishda asosiy to'siqlardan biri hisoblanadi. Sug'orma dehqonchilik zonalarida begona o'tlarning avj olib o'sishi, rivojlanishi va tez ko'payishi munosabati bilan ular g'o'zaning eng xavfli dushmaniga aylanib bormoqda. Hozir almashlab ekish dalalarida 74 xildan ko'proq begona o'tlar uchraydi. Ular orasida bir yilliklardan olabuta, machin, shamak, bo'ritaroq, ituzum, semizo't, itqo'noq, ko'k itqo'noq, dag'al kanop va boshqalar; ko'p yilliklardan g'umay, ajriq, qo'ypechak, bo'ztikan, yantoq, salomalaykum va hokazolar bor. Paxta dalalarida tarqalgan begona o'tlarning biologik xususiyatlariga kelsak, ular nihoyatda tez ko'payadigan, urug'larini osongina sohadigan va turti vaqtlarda ko'karadigan bo'lib, nihollari bir tekisda unrnastigi bilan ajralib turadi. Ko'p yillik begona o'tlarning ildiz bachkilari juda yashovchi bo'ladi. Yer betiga chiqarilgan begona o't qoldiqlari nam yetarli bo'lgan sharoitda tez ko'karadi, oson ildiz otadi. Begona o'tlarning ildizlarida kurtaklar rivojlanadi va ulardan ham ustki poyalar mustaqil yashay oladigan o'simlik turlari paydo bo'ladi. Ekinlarni sug'orishda beriladigan suvlar (ular bilan begona o'tlarning urug'lari va vegetativ poyalari uzoq-uzoq masofalarga tarqaladi), tuproqni ekish oldidan yumshatish va qator oralarini o'z vaqtida ishlamaslik, sug'orish paytida chimdan foydalanish, shuningdek, surunkasiga yaxshi chiritilmagan go'ng sabab bo'ladi. Bundan tashqari, oldini olish choralari qo'llanilmaganda paxta maydonlari atrofida, sug'orish shaxobchalari bo'ylarida, yo'l yoqalarida hamda bo'sh yotgan yerlarda yoz fasli davomida begona o'tlar bir necha marta urug' bog'lashga ulgurdi. Bu xildagi shamol hayvonlar va parrandalar orqali tarqalib, yana ekin maydonlariga kelib qoladi. Turli xil begona o'tlarning urug'lari, ildiz poyalari va ildiz-bachkilari har qanday tuproq iqlim sharoitida, hatto eng takomillashgan agrotexnika tadbirlari qo'llanilganda ham, tuproqning 0-30 sm li haydalma qatlamida to'planadi, bir yillik begona o'tning asosiy qismi esa tuproqning yuza qavatida (0-10 sm) ko'karib chiqadi. Olimlar tomonidan aniqlanishicha, tuproqning haydalma qatlamida bo'ladigan begona o't urug'lari zahirasi gektariga 0,3 dan 3-4 mlrd donagacha boradi. Olimlar begona o'tlarga qarshi 10-15 yil mobaynida surunkasiga olib borgan kurash tadbirlari tufayli tuproqdagi begona o't urug'lari miqdori 50-70 mln. donagacha kamaygan. Begona o'tlarni bundan ortiq kamaytirish mumkin emas ekan. Buni begona o'tlar tez ko'payishi xususiyatiga ega ekanligi, ularning zahirasi har yili yangilanib turishi, shuningdek, begona o't urug'larining yashovchanligi, uzoq muddat saqlanishi bilan izohlash mumkin. Begona o'tlar yaxshi o'g'itlangan maydonlarda madaniy ekinlar (g'o'za, makkajo'xori, beda va boshqalar) bilan kuchli darajada raqobatlik qiladi va oqibatda ko'riladigan zarar ko'pincha ancha yuqori bo'ladi. Bir qator begona o'tlar ma'lum turdagi mineral o'g'itlar bilan oziqlanishga juda ta'sirchan bo'ladi va ulardan intensiv ravishda foydalaniladi. Masalan, azot o'g'itlar bilan yaxshi ta'minlanadigan sharoitda sho'ra va



olabuta ildizlari va yer usti qismlari avj olib o'sadi. Itqo'noq, ko'k itqo'noq va shamakda bu xildagi kuchli o'sish o'simliklar fosforli o'g'itlar bilan yaxshi ta'minlangan hollarda sodir bo'ladi. Mineral o'g'itlar me'yorini oshirish begona o'tlarning o'sishi va rivojlanishini g'o'zaga nisbatan 10-15 marta kuchaytiradi. Mineral o'g'itlarning oshirilgan me'yorini qo'llanilishi munosabati bilan begona o'tlarni yo'qotish bo'yicha kompleks kurash choralarini joriy etish asosiy vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Almashlab ekish dalalaridagi va tuprog'i ishlanmaydigan maydonlardagi begona o'tlarga qarshi qo'llaniladigan tadbirlar kompleksiga biologik, kimyoviy va agrotexnik kurash chorolari kiradi. Bu xildagi kurash chorolari paxta hosilini oshirish bilan birga paxtachilikka katta zarar keltirayotgan begona o'tlarni butunlay qirib tashlash imkonini beradi. Tuprog'i o'rtacha va kuchli darajada sho'rlangan, tuproq unumdorligi unchalik yuqori bo'lmagan yerlarda joriy etish uchun tavsiya etilgan 3:6 va 2:4: 1:3 dalali almashlab ekish sxemalari begona o'tlarni yo'qotishda eng samarali tadbirlardan hisoblanadi. G'o'za - beda almashlab ekishning o't dalasida bedaning bir tekisda qalin bo'lishi paxta maydonlarini butun rotatsiya davomida o'tlardan holi tutish imkonini beradi. Unumdorligi yuqori bo'lgan bo'z tuproqlar uchun g'o'za-beda almashlab ekishning 3:7 dalali sxemasi mos keladi. Bunda almashlab ekish dalalarida ekinlarning navbatlanishi munosabati bilan yorug'lik va sug'orishga bo'lgan talab har xil bo'lganligidan dalalardagi ekologik rejim ham keskin darajada o'zgaradi. Bu esa o'z navbatida begona o'tlarni siqib qo'yishi va ularni butunlay yo'qotishga olib boradi. Begona o'tlarga qarshi kurashish borasidagi agrotexnik kurash tadbirlari sistemasida yer haydash muhim ahamiyat kasb etadi. Yer haydashdan maqsad tuproqni yumshatish va ularning urug'larini yerga chuqur ko'mib yuborishdir. Yer qo'sh yarusli plugda qavat-qavat haydalganda tuproqning haydalma qatlami ikki qavatga bo'linib, ustki qavati plug tomonidan ochilgan egat tubiga tashlanib, pastki qavati uning ustiga ag'dariladi. Bu bilan tuproq haydalma qatlamining to'la ag'darib (1800ga) haydalishi ta'minlanadi. Natijada, tuproqqa chuqur ko'mib yuborilgan begona o't urug'lari va ularning qoldiqlari qayta ko'kara olmaydi. Dala atroflari sug'orish shaxobchalari va novlar yaqinidagi joylarni sifatli qilib haydash ham muhim ahamiyatga ega. Chunki bu xildagi yerlarda asosan ildizpoyali ko'p yillik o'tlar tarqalgan bo'ladi.

#### FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. Kimsanboyev X.X., Yo'ldoshev A. va boshqalar - O'simliklarni kimyoviy himoya qilish. Darslik - T.: "O'qituvchi", 1997.-280 b.
2. Xo'jaev SH.T., Xolmurodov E.A. - "Entomologiya, o'simliklarni zararkunandalardan uyg'unlashgan himoya qilish, qishloq xo'jalik ekinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari". Darslik - Toshkent, "Fan" nashriyoti, 2009.-396 b.
3. Кодиров, К. Р., Тухтасинов, Т. Ш., & Йўлдошали, Й. У. (2021). Связь топологии сходимости по мере на алгебрах Фон Неймана. *Вестник магистратуры*, 7.
3. Xasanov B.O. va boshqalar "G'o'zani zararkunanda kasallik va begona o'tlardan himoya qilish". Darslik- "Universitet" nashriyoti, Toshkent. 2002.-379 b.



4. O‘zbekiston Respublikasi qishloq xo‘jaligida ishlatish uchun ruxsat etilgan pestitsidlar va agroximikatlar ro‘yxati. “O‘simliklar himoyasi va karantini” jurnali ilovasi. Toshkent, 2013.-335 b.

5. Yaxontov V.V. - O‘rta Osiyoda qishloq ekinlarining va mahsulotlarining zararkunandalarini va ularga qarshi kurash. Darslik- T., 1962. -186 b.

5. Ali Mansoor, A. A., Mohammed, O. S. M., Ahmed, H. R., Munasser Awadh, A. N., Abdulfatah, H. M., & Sheikh, E. Y. (2023). English language teaching through a short story: A technique for improving students’ vocabulary retrieving. *Cogent Education*, 10(1), 2161221.

6. Kosimova, A. (2022). DRABLLAR–KICHIK HAJMI EPIK JANR. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 21, pp. 490-493).

7. Kosimova, A. (2022). MAIN FEATURES OF LANGUAGE LEARNING STRATEGIES. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(12), 1247-1249.

8. Sua, M. R. (2021). Cognitive strategies for developing students’ reading comprehension skills using short stories. *REXE-Revista de Estudios y Experiencias en Educación*, 20(44), 233-253.

9. Kholikovich, T. K. (2022). DEVELOPING PROFESSIONAL LEXICAL COMPETENCE AMONG FUTURE TEACHERS. *Conferencea*, 88-90.

10. Khalikovich, T. K. (2022). Innovative Methods of Teaching Future Teachers. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 5, 135-136.

11. Xoliqovich, T. X. (2022). TEXNOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O‘QITUVCHILARNI KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISHNING XUSUSIYATLARI. *IJODKOR O‘QITUVCHI*, 2(23), 190-192.

12. Xoliqovich, T. X. (2022). BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI KASBIY TAYYORGARLIGINI RIVOJLANTIRISH. *PEDAGOGS jurnali*, 7(1), 471-474.

